

в цілому. Однак, будучи тонким ліриком за світобаченням, П. Тичина прагне відтворити насамперед душевний стан людини, тому послуговується поезією у прозі. Твори письменника зі збірки «Замість сонетів і октав» характеризуються лаконічністю викладу, домінуванням ліризму, символічною образністю (кукіль, хліб, орел, тризубець).

Список використаних джерел

1. Барка В. Відхід Тичини / Василь Барка // Українське слово : хрестоматія укр. літератури та літ. критики ХХ ст. : у 3 кн. / [упор. В. Яременко, Є. Федоренко]. – К.: Рось, 1994. – Кн. 3. – С. 543-550.
2. Гончар О. Людині гімн / О. Гончар // Тичина П. Твори : у 2 т. / [підгот. та прим. О. І. Кудіна]. – К.: Дніпро, 1978. – Т. 1. – С. 3-5.
3. Гуменюк В. Творчість Павла Тичини в контексті мистецьких віянь його доби / Віктор Гуменюк // Дивослово. – 2005. – №5. – С. 56-60.
4. Конончук Т. І. Павло Тичина / Т. І. Конончук // Живиця : хрестоматія укр. літ. ХХ ст. : у 2 кн. / [за ред. М. М. Конончука]. – К.: Твім інтер, 1998. – Кн. 1. – С. 425-429.
5. Костенко Н.В. Поетика Павла Тичини : Особливості віршування / Наталія Василівна Костенко. – К.: Вища школа, 1982. – 254 с.
6. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1 : А (аба) – Л (лямент). – 608 с.
7. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – Т. 2 : М (Маадай-Кара) – Я (я-форма). – 624 с.
8. Надъярных Н. Созвучие несозвучного (Поэтическая книга Павла Тычины «Вместо сонетов и октав») / Н. Надъярных // Вопросы литературы. – 1998. – №1-2. – С. 170-204.
9. Новиченко Л. Павло Тичина / Леонід Новиченко // Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. / [за ред. В. Г. Дончика]. – К.: Либідь, 1993. – Кн. 1 : 1910 – 1930-ті роки. – С. 183-203.
10. Новиченко Л. Поезія і революція : Творчість П. Тичини в перші післяжовтневі роки / Леонід Новиченко. – К.: Рад. письменник, 1956. – 286 с.
11. Павленко М. Павло Тичина: «Замість сонетів і октав» – «Плуг»... / Марія Павленко // Дивослово. – 2000. – №10. – С. 5-10.
12. Стус В. Феномен доби (Сходження на Голгофу слави) / Василь Стус. — К.: Знання України, 1993. – 96 с.
13. Тичина П. Вітер з України : поезії / [упор. Д. А. Головка, передм. А. Погрібного]. – К.: Укр. письменник, 1993. – 270 с.
14. Тичина П. Зібрання творів : у 12 т. / Павло Тичина. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 1 : Поезії (1906-1934). – 736 с.
15. Тичина П. Із щоденникових записів / Павло Тичина ; [упоряд., підгот. та прим. С. В. Тельнюка]. – К.: Рад. письменник, 1981. – 430 с.
16. Тітаренко Ю. О. Збірка П. Тичини «Замість сонетів і октав»: семантика і поетика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец.10.01.01 «Українська література» / Тітаренко Юлія Олегівна. – Х., 2008. – 19 с.
17. Шаховський С. Павло Тичина : Життєпис поета і громадянина / Семен Шаховський. – К.: Дніпро, 1968. – 219 с.

The article deals with P. Tychna's poetry in prose. The attention is paid to showing by writer tragical events of age of revolution. The analysis of poetics and symbols of works is done.

Key words: genre, poem in prose, symbol, metaphor, revolution, tragic situation.

УДК 398.22 (477.43)

В. В. Шевчук

Львівський національний університет імені Івана Франка

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕКАЗИ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ДУХОВНОГО ЖИТТЯ ПОДОЛЯН

У статті аналізується група історичних переказів. У зазначеній тематичній групі виокремлено жанрові різновиди та подається їх структурний аналіз. Джерелом дослідження стали фольклорні матеріали записані на Поділлі.

Ключові слова: фольклористика, Поділля, народний переказ, неказкова проза.

У творчій спадщині подільського народу збереглася славна історія, відбитки якої і сьогодні відшуковуються у народних текстах, які прийшли крізь віки. Дійсність як фактор духовного надбання проявлялася у всіх сферах життя людей. Так, при наявності національних рис у системі фольклору здійснюється освоєння історичного минулого. Вагомим шаром правдивого вивчення етносу в різні періоди виступає, наближений до реальної передачі, масив неказкової прози – народні перекази.

Як і все розмаїття жанрів усної народної словесності, народний переказ постав із глибин сивої давнини. Однак, у різні періоди їх основа набувала ступеневих ознак трансформацій, а отже потребувала системного підходу у зіставленні народних фактів поряд з історичними.

У міру того, як подільський народ намагався здійснювати спроби глибше увиразнювати свою історичну долю, трепетно переповідав усно з покоління у покоління ці зразки народної епіки, створювалися розмежування переказу на тематичні групи. В залежності від змісту й походження народні перекази поділяються на історичні, соціально-побутові, топонімічні тощо. Предметом нашого вивчення становитиме група історичних переказів Поділля. На сучасному етапі їх вивчення в українській фольклористиці, цей жанровий різновид створює простір для самовираження духовного, морального, естетичного та виховного бачення у світоглядності подолян. Власне, ці ознаки відзначені характером правди, яка докорінно влилася у творчий процес народу.

З'ясовуючи питання історичної прози в усних оповідях, система подільських переказів дає підстави з'ясувати їх динаміку та еволюційну структуру в освоєнні інформативно-пояснювальної функції, за допомогою якої цей чисельний масив народної епіки зіставляється в органічному поєднанні з реальними подіями, культурою, побутом, вчинками, явищами навколишньої дійсності та «приземленим» характером героїв, які, як правило, у групі історичних переказів не примикають до персоніфікації, як це спостерігається у інших жанрах казкової та неказкової прози – казках, легендах, бувальщинах.

Народні перекази – це невеликі оповіді із наявним динамічним розгортком подій у структурі змісту та довірливої основи, характерною ознакою яких є реалії життя та зумовлена історична правда у часі.

Група історичних переказів тотожна чотирьом культурно-історичним формам:

- 1) історична (*пояснює процес розвитку подільського регіону у різні періоди*);
- 2) психо-фізіологічна (*з'ясовує поведінкову реакцію людей в тій чи іншій ситуації*);
- 3) топографічна (*досліджує географічні умови розміщення топооб'єкта*);
- 4) міжетнічна (*вивчає взаємозв'язки подолян з іншими народами*).

У будь-якому випадку, історико-героїчні перекази мають своєрідне естетичне відображення. Вони містять елементи художнього забарвлення картинної передачі дійсності у відповідності до ступеневого освоєння часо-просторової лінії певного історичного етапу.

Виклад реальних фактів – основа, на якій твориться цей шар народної епіки. Так, у процесі усної передачі історичний переказ контамінується з такими відомими мотивами, як нашестя монголо-татар на подільські землі, які, у цьому регіоні, понад сто років вели завойовницькі походи, панування Великого князівства Литовського у 1362 р. та ляхів, які після Люблінської унії (1569 р.) намагалися окультурити місцевих жителів. Подоляни відзначалися стійкістю у складних історичних обставинах та героїзмом. Стійко відстоювали свої національні інтереси та чинили опір проти жорстокого панування поляків на теренах подільського регіону.

Для переказу властива звичайна відтворюваність конфліктів і динамічний розгорток подій чи ситуацій в одновимірному сюжеті.

Фольклорист В. Сокіл зазначає: «Місце і час в історико-героїчних переказах мають лінійний характер, тобто події розгортаються лише в одній точці простору і не можуть проходити одночасно в декількох місцях» [6, с. 244].

Наведемо зразок історичного переказу «Про татаро-турецький напад» записаного у с. Шидлівці (Чемеровецький р-н, Хмельницька обл.), де, на нашу думку, відчувається фактологічна ідейність, що знайшла своє відображення в дійсності:

«...Се я чула від своєї бабусі. Нападали на наше село турки і татари. Вони палили цілі села, нищили хлібні поля, забирали молодих людей у неволю.

Одного дня люди жали в полі жито і побачили турків, що опускалися з горба. Всі люди кинулись навтіки. Але з жінками були й діти. Одну дівчинку і хлопчика турки зловили і забрали з собов.

Через кілька років вони знову повернулися у це саме село. Вони підпалили село, забрали у полон дуже багато молодих людей. Серед них находилися мама тої дівчинки, що перше забрали турки. Вона постаріла. Але коли начальник привів цю жінку до себе додому за служницю, нянькою для своїх дітей, мама зразу ж впізнала в його жінці свою дочку. Та нікому про це не казала.

Одного дня її дочка вишивала, а вона бавила дитину. Вона поклала хлопчика в колиску і співала: «Люлю, люлю, внучатко, моє татарчатко». Дочка Наталка почула тее і розсердилась на неї за те, що вона назвала її сина внучатком. Наталка зняла з білка пльотку і почала бити нею наймичку. Мама не витримала і заплакала: «Я ж тебе, доню, вигодувала, зростила, не разу не біла, а ти мене б'єш!» Але Наталка не вірила, що вона її мати. Мати сказала: «Коли тобі було шість, я прала і опарила тобі шию, і в тебе залишився шрам». Справді в Наталки був шрам на шії.

Коли приїхав чоловік, Наталка все розказала йому. Вони зраділи тому і дружно зажили. Коли турків вигнали з наших сіл, був розподіл: українські люди вертались додому. Поділ проходив біля величезної брами. Коли до брами під'їхав турок, Наталка з сином і мама, старий турок крикнув: «Наша віра на лівий бік». Вони проїхали браму, а дочка з мамою непомітно звернули на правий бік. Коли турок обернувся, побачив, що його дружини нема, то дуже розлютився і крикнув: «Якби я знав, що ти така, давно б твоя голова лежала на землі».

А Наталка з Марією (матір'ю) щасливо добралися до рідного села» [4, с. 190].

Як бачимо, невід'мною складовою історичних переказів є відповідність реальній основі. Часто вони переконають нас ідеєю, що виникає в типових зумовлених історичними обставинами ситуаціях.

Зважаючи на ту обставину, що історико-героїчні перекази примикають до однолінійної композиції, слід враховувати ознаку того, що їх чималий пласт становлять ті оповіді, в основі яких можна відшукати поліінформативне джерельне підґрунтя. Так, у переказі «Пан і наймит» знаходимо подвійну інформацію.

Було се доцю дуже давно. Ще тоді, коли по нашій землі ходили пани-скнари. Жив тоді дуже скупий пан. Такий скупий, що аж очі у нього на чоло лізли, як побачить, що хтось їсть його хліб. Жінка від нього втекла, діти померли з голоду, наймити теж. Лишився тільки один наймит, в якого ні дому, ні сім'ї не було.

Раз пішов наймит молотити пшеницю. Молоти, молоти, вже сонце під полуднем, а пана з обідом не видно. Аж під вечір приніс пан борщу з кропивою. Наймит не їв того борщу, але поклявся, що панові підстроїть...

У неділю всі люди йшли до церкви, і той пан поїхав. Наймит перебіг наперед через ліс і був швидше в церкві за пана. А в церкві біля входу стоїть великий образ святого Миколи. Наймит сховався за той портрет і чекає, коли надійде пан.

От заходить пан, вкляк на коліна, молих святого Миколу:

– Помилуй, святий Миколо, помилуй!

А наймит каже:

– І не молися, і не хрестися, бо не помилую. Не вари наймиту борщу з кропивою!

Пан злякався, аж волосся догори піднялося. Більше він не давав наймиту борщу з кропивою, а став годувати його краше» [2, с. 31].

Як спостерігаємо, історичні, соціальні та побутові події змальовують реальну дійсність та тогочасну «правду». На основі наведеного зразка, виокремлюється у художніх та естетичних формах так званий фактологічний рівень, який відображає світоглядне розуміння подільським етносом моралі, культури та традицій в обставинах часу.

Слід наголосити і на тому, що від важливості інформації ця подія або ж залишається в історичній пам'яті народу, або ж звільняє місце для інформації про більш сучасні події, які мають певне значення для даного регіону.

У фольклористиці, перекази не можуть бути меморатами спогадів, як це є наявно у іншому жанрі народної прози – народних оповіданнях. Однак, важливими у них залишаються історична пам'ять народу, або місце про сучасні події. Зокрема, виникає потреба дослідити емоційну оцінку етносу до певних подій або явищ, які примикають до існуючих традицій.

В переказах Поділля історичні мотиви і реальність викладу матеріалу часто датують точність часу, місце дії, а також наявні імена учасників описуваної події. Зокрема, чільне місце у групі історико-героїчних переказів знаходять події національної війни проти ляхів. Так, під проводом Б. Хмельницького, 23 вересня 1648 р. відбулася битва війська козацького з польською шляхтою, в результаті якої перемогу здобули українські війська. На прикладі, оповіді «У мороці віків загубилася історія кудинських земляних валів», заснованої на реальній основі про це йдеться так:

«...Ці вали, швидше всього, з давніх-давен мали військове призначення. У 1648 році, направляючись зі своїм військом до Старокостянтинова на допомогу Максиму Кривоносу, який діяв у той час в районі Ниминова, Бердичева, Богдан Хмельницький зупинився в Скаржинцях. Вже звідти вирушив на Пиляву, де 23 вересня 1648 року відбулася велика битва з поляками, що закінчилася перемогою козацтва. Потім Хмельницький пішов на Бар через Новокосянтинів. Можна припустити, що саме він, проходячи через цю місцину залишив сліди свого перебування у вигляді укріплень земляними валами тимчасової стоянки, бо в той час це було дуже зручне місце, оскільки під час відступу до Збаража за наказом короля Яна Казимира польські воеводи зібралися табором під Новокосянтинівом» [5, с. 89].

Не можна не погодитися із висловлюванням О.І. Дея, який стосовно композиційної основи переказів зазначав, що «першооснова багатьох переказів – свідчення та спогади очевидців або учасників подій» [1, с. 14]. Цікавить подолян і життя видатних осіб, які не лише боронили рідний край, але ставали на бік покріпаченого народу. Подаємо зразок історичного переказа «Зустріч діда з Кармелюком», в якій іскрометно подаються людські чесноти народного месника.

«Згадав мій дід і про зустріч Кармелюка з нашими людьми, як він завсігда допомагав людям.

Раз одна бідна жінка йшла пішки на роботу. Між її селом і наступним бачить вона в Дубині сидить над шляхом якийсь чолов'яга. А ліси тоді були дрімучі, може, й трохи злякалася:

– Добридень!

– Добридень!

Але чоловік спиняє жінку і питає:

– А куди ти йдеш і нащо?

– Та йду куди інде роботу шукати, наймусь до когось воду носити, аби хоч якусь копійку заробити...

– А хто в тебе ще є?

– Маю одну донечку шістнадцять літ. Ні наміста, ні спіднички немає пугньої. Сидить дома бідна і плаче.

Оце й іду до корчмарів, може, зароблю, аби щось купити, бо ж ідуть зелені святки, хай буде їй втіха.

– А Кармелюка ти не боїшся?

– Чого ж мені його боятися? Я бідна вдова, а він таких, як я ніколи не зачіпає.
– На тобі, жінко, для дочки шістнадцять карбованців, раз їй шістнадцять років. І, не йди в найми, а підеш і купиш для доньки намисто, хустинку і чобітки. А мене згадаєш добрим словом, бо я – Кармелюк.
Жінка впала в ноги, плачучи, дякує йому, але він підняв її, та й каже:
– Я не пан, а такий, як і всі, нещасний. І не треба мені кланятись. Бувай здорова!
І пішов собі в Дубину» [3, с. 53].
Як правило, образ Устима Кармалюка подоляни передавали з глибокою шаную та повагою.
На наш погляд історико-героїчні перекази подільського регіону є похідними із минулого, а факти, які відшукуємо в них, пояснюються респондентами як реалія і в жодному випадку не є вигадкою.

Таким чином, група історико-героїчних оповідей неказкової прози в системі українського фольклору виконує чотири найбільш значимих функцій – пізнавальну, виховну, естетичну та інформативну. Саме вони визначають жанрові особливості історичних переказів, які полягають у своєрідному відображенні наявних у часі історичних персоналій, фактів про місця, обставин і т.п. Сьогодні вони дають, наведеним у народних текстах, історичній основі оцінку подій та явищам, які увиразнюють зміст пережитого з покоління у покоління. Основним в структурі цього жанру є одноепізодичність, колоритне змалювання дійсності та узагальнена форма композиції.

Список використаних джерел

1. Дей О.І. Легенди та перекази // Легенди та перекази. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 7-36.
2. Зап. 1981 р. від Бронської Броніслави Станіславівни, 1897 р.н., осв. початкова, колгоспниця, українка, у с. Рахнівка Дунаєвського р-ну Хмельницької обл. // Рукописні фонди Навчально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Зшиток №1. – С. 31. Далі подаємо скорочено: РФ ННЛЕ, зшиток №1. – С. 31.
3. Зап. 19.08.2006 р. Микуляк О.Л. від Шевчук Ніни Семенівни, 1987 р.н., осв. 3 кл., доярка, українка у с. Лідихівка Теофіпольського р-ну Хмельницької обл. // РФ ННЛЕ, зшиток №121. – С. 53.
4. Зап. 25.11.2004 р. Підпригора Л.С. від Гусько Марії Микитівни, 1922 р.н., осв. 7 кл., ланкова, українка, у с. Шидлівці Чемеровецького р-ну Хмельницької обл. // РФ ННЛЕ, зшиток №113. – С. 190.
5. Зап. 12.12.2001 р. Попіль О.М. від Редевич Катерини Іванівни, 1947 р.н., осв. вища, вчитель, українка, у с. Новокостянтинів Летичівського р-ну Хмельницької обл. // РФ ННЛЕ, зшиток №103. – С. 89.
6. Сокіл В. Українські історико-героїчні перекази: структурно-семантичний та поетичний аспекти. – Львів, 2003. – 320 с.

The group of historical translations is analysed in the article. In the noted thematic group genre varieties are selected and given them structural analysis. A research source was become by folk-lore materials written in on Podillya.

Key words: folkloristik, Podillya, folk translation, unfairy-tale prose.

УДК 393.9(477.43/.87)

В. В. Щегельський

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ЗАБАВА «ЛУБОК» ТА ЇЇ ТРАНСФОРМЕРИ В РОДИННО-ОБРЯДОВИХ І ПОБУТОВИХ ІГРАХ НА ПОДІЛЛІ

Автор статті на основі попереднього наукового доробку дослідників похоронних обрядів, а також власних розвідок, робить припущення про часову перехідність ігор та забав при мерці «Лубок» (як загальна назва забав) в інші родинні обряди та дитячі ігри на Поділлі.

Ключові слова: гра, похорон, трансформація.

Дослідження родинної обрядовості українців, а саме похоронних звичаїв, не було б вартісним без урахування доробку попередників, який ґрунтується на дотихчасових етнографічних матеріалах та їх джерельній базі, фіксованій у час «живого» побутування поміж поселенців.

Як зазначає З. Кузеля, похоронні звичаї не одразу притягнули до себе увагу дослідників, а починаючи з 50-х років XIX ст. вже ввійшли у студії. До цього часу «перші наші етнографи [вибирали], або зверхній перебіг похоронного обряду, або характеристичні вірування, що могли бути схоплені принагідно і не вимагали більшої знайомості народного життя» [6, с. 133].

Одними з перших до вирішення цієї проблеми стали докладні описи українського похоронного обряду здійснені О. Терещенко, К. Шейковським, О. Торонським, І. Гальком, Г. Купчанко, П. Чубинським, Б. Грінченком, М. Сумцовим, М. Пачовським, А. Свидницьким, Є. Сіцінським, І. Свенціцьким, О. Котлярєвським, В. Гнатюком та ін.